

КРЕДИТНІ РИЗИКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ І УПРАВЛІННЯ НИМИ

У статті досліджено економічний зміст кредитних ризиків і різні підходи до їх визначення в економічній літературі. Визначено причинно-наслідковий зв'язок кредитних ризиків з іншими елементами банківської системи, фактори, що впливають на кредитний ризик. Виділено класифікаційні ознаки кредитних ризиків комерційних банків. Досліджено систему управління кредитними ризиками та висвітлено шляхи їх мінімізації у процесі діяльності.

In the article the economic content of credit risk and different approaches to their determination in the economic literature are investigated. A causal link credit risk to other elements of the banking system and factors affecting on the credit risk are determined. The classification means of the credit risks of commercial banks are highlighted. The system of the credit risk management is investigated and the ways of minimizing them in the activity are highlighted.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кредитні операції банку належать до прибуткових і водночас ризикових видів діяльності банку. Розглядаючи кредитний ризик у контексті банківської діяльності, слід відмітити, що підвищений рівень ризикованості кредитних операцій є причиною не тільки погіршення ліквідності банку і зменшення прибутку, а й невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами, втрати кошти клієнтів, порушення системи безготівкових розрахунків, наслідком чого може бути втрата репутації банку, банкрутство. Виходячи з цього, однією з важливих проблем, з якими стикаються банки, є кредитний ризик. Детальну класифікацію банківських ризиків розглянуто у поглядах О. Л. Ковальова, В. П. Ходаківської. Наслідки фінансової кризи для банківського сектору детермінував В.В. Рисін.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанню управління кредитними ризиками та вивченню шляхів їх мінімізації завжди приділялася велика увага. Значний внесок у дослідження даної проблеми зробили такі науковці: В. М. Геєць, В. І. Міщенко, Д. В. Полозенко, І. А. Нідзельська. Детальну класифікацію банківських ризиків розглянуто у працях О. Л. Ковальова, В. П. Ходаківської. Наслідки фінансової кризи для банківського сектору детермінував В. В. Рисін.

Виділення невирішеної раніше частин загальної проблеми. Невирішеною частиною у дослідженні кредитних ризиків комерційних банків є відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття «кредитного ризику», недостатнє теоретичне і методичне обґрунтування шляхів їх мінімізації.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення підходів до визначення поняття «кредитного ризику», дослідження основних шляхів мінімізації та визначення напрямів управління кредитним ризиком для послаблення їх негативного впливу на діяльність комерційних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі відсутній єдиний підхід до економічного поняття «кредитний ризик». Більшість авторів пов'язують кредитний ризик з можливими збитками по кредитній операції:

- кредитний ризик – ризик невиконання зобов'язань однією стороною за договором і виникнення, у зв'язку з цим в іншої сторони фінансових збитків;
- кредитний ризик – це ризик втрат, пов'язаних з погіршенням стану дебітора, контрагента по угоді, емітента цінних паперів;

– кредитний ризик або ризик непогашення – це ймовірність неповернення взятої позичальником позички [1, с.63].

З наведених вище висловлювань можемо сказати, що кредитний ризик – це ймовірність банком часткової або повної втрати суми кредиту та процентів за користування кредитом або отримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу чинників зовнішнього та внутрішнього походження.

Кредитний ризик перебуває в причинно-наслідковій залежності з іншими елементами банківської системи, підпорядкований закономірностям і динаміці її розвитку і сприйнятливий до впливу всіх груп факторів, що впливають на систему банківських ризиків у цілому і на кредитний ризик зокрема [2].

Умови, події, що обумовлюють відхилення в поведженні відкритої ризикової позиції (окрема кредитна угода, стан кредитного портфеля) від очікуваних значень потрібно розуміти таке поняття, як фактор кредитного ризику. Фактори, що впливають на кредитний ризик, носять контрольований і неконтрольований характер.

Контрольованими факторами є ті, що залежать від рішень управлінського впливу з боку банку. До неконтрольованих, як правило, зовнішніх факторів належить уся сукупність зовнішніх ризиків системи банківських ризиків, обумовлена об'єктивним проявом випадковості як форми необхідності. Зовнішні фактори відбуваються з причин, які не залежать від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Внутрішні фактори навпаки відбуваються з причин, що зумовлені прорахунками персоналу, допущеними в процесі оформлення кредитного договору, помилками при оцінці благонадійності клієнта, порушеннями посадових інструкцій і помилками, закладеними в самих правилах кредитування (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристики джерел кредитного ризику

Найменування ризику	Характеристика джерел
I. Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком <ol style="list-style-type: none"> 1. Об'єктивний (фінансових можливостей) 2. Суб'єктивний (репутації) 3. Юридичний 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свого зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів. 2. Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання. 3. Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування.
II. Ризик, пов'язаний із предметом застави <ol style="list-style-type: none"> 1. Ліквідності 2. Кон'юнктурний 3. Загибелі 4. Юридичний 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неможливість реалізації предмета застави. 2. Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди. 3. Загибель предмета застави. 4. Недоліки в складанні і оформленні договору застави.
III. Системний ризик	Зміни в економічній системі, які можуть здійснити вплив на фінансовий стан позичальника (наприклад, зміна податкового законодавства).
IV. Форс-мажорний ризик	Землетруси, повені, катастрофи, смерчі, страйки, військові дії.

Крім того, в теорії кредитного ризику науковці виділяють такі його види [2, с.83; 3, с.102–108]:

- кредитний ризик за конкретною угодою – ймовірність понесення банком збитків від невиконання позичальником конкретної угоди;
- кредитний ризик за всім портфелем – це середньозважена величина ризиків за всіма угодами кредитного портфеля, де вагами виступають питомі ваги сум угод у загальній сумі кредитного портфеля.

Кредитний ризик є основним об'єктом управління для банків. При цьому всі види кредитного ризику мають окремий механізм управління. Система управління кредитним ризиком включає об'єкт, суб'єкти, інструменти та підсистеми забезпечення.

Основні етапи управління кредитним ризиком за конкретною угодою [4, с.128]:

- 1) ідентифікація факторів кредитного ризику: визначення потенційних причин невиконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою;
- 2) кількісна оцінка кредитного ризику: визначення кредитного рейтингу позичальника як показника, що характеризує імовірність невиконання зобов'язань за кредитною угодою; визначення масштабів втрат банку при невиконанні позичальником зобов'язань;
- 3) вибір варіанта стратегії управління ризиком: врахування результатів кількісної оцінки рівня кредитного ризику конкретного позичальника;
- 4) вибір способу мінімізації кредитного ризику: підвищення рівня поінформованості банку про готовність; позичальника виконувати умови кредитної угоди, фінансові можливості позичальника, стан забезпечення; поетапне кредитування; встановлення відносин стійкого партнерства між банком-кредитором і підприємством-позичальником; підвищення ступеня готовності позичальника; підвищення ступеня фінансових можливостей позичальника;
- 5) контроль зміни рівня кредитного ризику: постійний моніторинг діяльності позичальника для оперативного врахування зміни рівня кредитного ризику.

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку [5, с.206]:

- 1) диверсифікація;
- 2) лімітування;
- 3) створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями комерційних банків.

При здійсненні кредитування банк неодмінно передбачає шляхи мінімізації кредитних ризиків. Він може діяти кількома способами: прийняти кредитний ризик (це має бути узгоджене із кредитною політикою банку, із вирішенням проблеми ризик – дохідність) або мінімізувати його. При цьому відмова від ризикового кредиту зводить ризик для банку до нуля, але тоді останній втрачає доходи по цій операції, що також не дуже вигідно при регулярному застосуванні. Для мінімізації кредитного ризику банк може здійснювати багато різних заходів (що спричинюють різні зміни) поєднувати їх, забезпечуючи найоптимальніший вплив на ризик. Тому доцільним буде більш детальний розгляд всіх способів мінімізації кредитного ризику.

Внутрішні способи мінімізації кредитного ризику досить різноманітні і стосуються в основному внутрішньобанківського кредитного менеджменту. Основними серед них є: оцінка кредитоспроможності позичальника, лімітування, нормування, диверсифікація, створення резервів.

Лімітування або встановлення ліміту, тобто верхньої межі обсягів коштів, які надаються у позику одному клієнту.

Нормування кредитів має дві форми. Перша застосовується тоді, коли банк відмовляється надати позику позичальнику на будь-яку суму, навіть за умови, що позичальник погоджується платити вищу процентну ставку. Друга має місце тоді, коли банк готовий надати позику, але обмежує її розмір до суми, яка менша за ту, що хотів би отримати позичальник.

Диверсифікація – це спосіб мінімізації кредитного ризику на рівні загального портфелю банківських позик. В основі такого управління може лежати розпорошення виданих банком кредитів, згрупованих за певними якісними критеріями – величини, строків, наявності забезпечення, виду позичальників, їх галузевої належності, форми власності, фінансового стану та низки інших, що загалом дозволяє банку знизити ризик можливих втрат, пов'язаних із кредитною операцією. Диверсифікація позикового портфеля є найбільш простим і дешевим методом хеджування ризику неплатежу по позиці.

Основними способами, що застосовуються для забезпечення достатньої диверсифікації позичкового портфеля, є такі [2, с.83]:

- 1) диверсифікація позичальників може здійснюватися через пряме встановлення лімітів для всіх позичальників даної групи (наприклад, для населення по споживчих позиках) в абсолютній сумі або по сукупній питомій вазі в позиковому портфелі банку;
- 2) диверсифікація забезпечення, що приймається по позиках;
- 3) застосування різних видів процентних ставок і способів нарахування і сплати процентів по позиках;
- 4) диверсифікація кредитного портфеля по термінах має особливе значення, оскільки процентні ставки по позиках різної терміновості схильні до різних розмірів коливань і рівень непрямих ділових ризиків позичальника, що приймаються на себе, також істотно залежить від терміну позики. Реалізація даного аспекту управління ризиком неплатежу по позиці здійснюється в руслі кредитної політики, що проводиться банком.

Створення резервів на покриття ймовірних втрат за кредитними операціями являє собою спосіб зниження ступеня ризику. Основною проблемою при створенні резерву на покриття імовірних затрат є оцінювання потенційних наслідків ризику. Для розрахунку розмірів резервів кредити класифікують за двома критеріями. За фінансовим станом позичальника; другий критерій – це характер погашення позичальником заборгованості за кредитом і процентів.

Оцінка кредитоспроможності позичальника здійснюється на другому етапі процесу кредитування. Вона передбачає здійснення якісної і кількісної оцінки позичальника з метою оцінки ступеня кредитного ризику. Завдяки оцінці кредитоспроможності здійснюється відсів кредитів, які протирічать кредитній політиці банку.

Зовнішні способи зниження ризику (передача ризику) свідчать про те, що банк передає відповідальність за кредитний ризик (повністю чи частково) комусь іншому, прагне розподілити ризик серед головних суб'єктів чи, наприклад, передати його страховій компанії.

Розподіл ризику полягає в тому, щоб, наприклад, покласти певну частку відповідальності за ризик на того співучасника кредитного проекту (у рамках банківського консорціуму), який краще, ніж інші, здатний його контролювати. Розподіл ризику може здійснюватись як за конкретною кредитною угодою, так і при більших обсягах операцій. Ризик між банками може розподілятися непропорційно, тому безпосереднім учасникам проекту рекомендується, зокрема під час проведення переговорів, проявити максимальну гнучкість стосовно того, яку частку ризику вони згодні взяти на себе.

Сутність зовнішнього страхування ризику полягає в тому, що кредитор готовий відмовитися від частини доходів, аби уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за зниження рівня ризику до нуля. Страхування кредитних ризиків є одним із найпоширеніших способів зниження його рівня (за кордоном, на жаль, в Україні це не поширено).

Ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення. Незважаючи на певне зниження темпів кредитування у 2008 році порівняно з попереднім роком, попит на позикові кошти залишився досить високим, відповідними були і темпи його задоволення.

Така динаміка вплинула на структуру банківських активів: спостерігалось зниження обсягу високоліквідних активів та спрямування їх у більш ризикові, але з вищим рівнем доходності, види діяльності, зокрема у кредитування, що також призвело до скорочення темпів приросту високоліквідних активів. Виявлена динаміка значно підвищила вразливість банків до зміни умов макроекономічного середовища, зокрема внаслідок подальшої девальвації гривні, зниження рівня кредитоспроможності позичальника і втрати об'єктами застави частини вартості, що мало місце наприкінці року. Крім того, поширення світової валютної кризи призвело до переоцінки ризиків інвесторів, що проявилось у сповільненні темпів інвестиційних надходжень.

У 2008 році істотно збільшилася частка простроченої заборгованості за кредитами в іноземній валюті як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб. Така динаміка спричинена насамперед посиленням девальваційного тренду за наявності значної частки кредитів, наданих у іноземній валюті фізичним особам, які не мають валютних надходжень і боргове навантаження яких у наслідок знецінення гривні збільшується [6, с.102–108].

Виявлення факторів ризику дає змогу узагальнити можливі негативні наслідки для банківської системи, зокрема:

- 1) подальше погіршення якості кредитних портфелів банківських установ через зростання частки прострочених і сумнівних кредитів, втрату об'єктами застави частини вартості;
- 2) зниження прибутковості діяльності банків, в тому числі через необхідність нарощення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків та списання безнадійної заборгованості банківськими установами, що посилює ризик збиткової діяльності, особливо в умовах знецінення національної валюти для кредиторів, які проводили ризикову кредитну політику;
- 3) виникнення проблем із поверненням зовнішніх запозичень через погіршення фінансових результатів діяльності банківських установ у наслідок низької кредитної активності та їх капіталізації;
- 4) посилення загрози відтоку капіталу через припинення діяльності в Україні відділеннями банків із іноземним капіталом, власники яких не бажатимуть зазнавати втрат продовжуючи діяльність у країні з нестабільною політичною ситуацією в умовах наявного економічного спаду, та намагання власників вітчизняних банківських установ зберегти залишки активів;
- 5) уповільнення темпів кредитування через високий рівень проблемних кредитів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Посилення негативного впливу виявлених факторів ризику на стабільність банківської системи можливе внаслідок погіршення кредитоспроможності й фінансового становища клієнтів. Таким чином, негативні результати фінансової діяльності суб'єктів господарювання неодмінно позначиться на стабільності й рівні капіталізації банківської системи. Тому необхідний зважений підхід до реалізації кредитної політики з урахуванням можливих ризиків та їх наслідків.

Список використаної літератури

1. Ковальов О. Л. Класифікація банківських ризиків. Фактори, що впливають на кредитні ризики, і підходи до їх класифікації / О. Л. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2 – С. 63–65.
2. Маслова С. О. Ринок фінансових послуг: [навч. посіб.] / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – К: Кондор. 2006. – 192 с.
3. Нідзельська І. А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи / І. А. Нідзельська // Фінанси України – 2009. – № 8. – С. 102–108.
4. Слобода Л. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності. / Л. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 128–130.
5. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: [навч. посіб.] / В. П. Ходаківська, О. Д. Данілов. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
6. Рисін В. В. Наслідки фінансової кризи для банківського сектору та ризики державного регулювання / В. В. Рисін // Фінанси України – 2010. – № 8. – С. 102–108.

Прийнято до друку 23.11.2011